

Katalogavimo principai Nuo Paryžiaus principų iki tarptautinių katalogavimo taisyklių principų

Mirna WILLER

Kroatijos bibliotekininkystės institutas, Nacionalinė ir universiteto biblioteka, Zagrebas, el. p. mwiller@nsk.hr

Šio darbo tikslas – apžvelgti ir išanalizuoti 2003 m. Vokietijoje, Frankfurte, vykusio Pirmojo IFLA ekspertų pasitarimo dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių metu patvirtintus katalogavimo principus, peržiūrėtus 2005 m. sausio mėn. Pirmiausia apibūdinama situacija, dėl kurios susidarė poreikis sukurti naujus principus, t. y. informacijos ir komunikacijos technologijų įtaka revoliuciniams pokyčiams „knygos“ gamybos sektoriuje, metodai, taikyti informacijos organizavimui, paslaugų vartotojams raida ir katalogavimo teorija. Po to išanalizuojami principai, pirmiausia atsižvelgiant į FRBR ir FRAD konceptualius modelius bei katalogo tikslus, apibrėžtus Elaine Svenonius, dokumentus, kuriais remiantis suformuluoti principai. Analizė rodo, kad toliau peržiūrint ir taisant principų tekstą, jį reikėtų nuosekliau susieti su konceptualių modelių abstrakcijos lygmeniu, t. y. tekste neturėtų būti maišomos abstrakcijos lygmens ir įgyvendinimo lygmens sąvokos. Tai atlikus bus ištaisyta didesnė dalis darbe atsiradusių prieštaravimų.

Reikšminiai žodžiai: katalogavimo principai; FRBR; FRAD; katalogo tikslai.

[vadas

1961 m. Paryžiuje surengta Tarptautine katalogavimo principų konferencija buvo siekiama suvienodinti bibliografinį ir katalogo aprašą bei, jį standartizavus, parengti pagrindą sudaryti naujas nacionalines katalogavimo taisykles arba peržiūrėti jau sukurtas¹. Bendras požiūris į abėcėlinio katalogo sudarymą galėjo padėti ir skatinti keistis bibliografiniais duomenimis pasauliniu mastu.

Konferencijos metu daugiausia dėmesio buvo skiriama „pasirinkimui pradmenų formos ir pradinių žodžių [...] spausdintų knygų kataloguose (žodis „knyga“ vartojamas apibūdinti ir kitai bibliotekos medžiagai, turinčiai panašias charakteristikas), kuriuose įrašai iš autorių vardų ir kūrinių

antraščių yra sujungiami į vieną abėcėlinę seką“². Konferencijos išvados paskatino katalogavimo procedūrų vienodinimą, tai buvo išnagrinėta 1969 m. Kopenhagoje įvykusiame tarptautiniame katalogavimo ekspertų pasitarime³ ir tapo neatskiriama Visuotinės bibliografinės apskaitos programos dalis⁴.

Anotuotoje principų laidoje, papildytoje Evos Veronos ir bendraautorių parengtomis pastabomis ir išleistoje po dešimties metų, 1971 m.⁵, jau buvo nurodytos problemos, kilusios pritaikant principus, ir apibūdinti jų taikymo po 1961 m. sukurtose katalogavimo taisyklėse skirtumai. Informacijos ir komunikacijos technologijų vystymasis, ypač paspartėjęs per pastaruosius penkiolika metų, padarė žymų poveikį „knygos“ gamybos sektoriui ir naujų informacijos laikmenų formų bei platinimo raidai, o antra vertus –

¹ Statement of principles. // International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9th-18th October, 1961: report / edited by A.H. Chaplin and Dorothy Anderson. London : Clive Bingley, 1963. Pp. 91-98. Kroatiskas vertimas: Načela prihvaćena na Međunarodnoj konferenciji o načelima katalogizacije, Pariz, listopad 1961. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 8, 1-4(1961), 171-179. Cf., Verona, Eva. Međunarodna načela katalogizacije. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 8, 1-4(1961), 155-170.

² Ibid., p. 91.

³ International Meeting of Cataloguing Experts, Copenhagen, 1969: report. // IFLA Annual 1969. Taip pat: Report of the International Meeting of Cataloguing Experts, Copenhagen, 1969. // Libri 20, 1(1970), 105-132.

⁴ Anderson, Dorothy. Universal bibliographic control : a long term policy, a plan for action. Pullach, München: Saur, 1974.

⁵ Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October, 1961. Annotated edition with commentary and examples by Eva Verona, assisted by F.G. Kaltwasser, P.R. Lewis, R. Pierrot. London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971.

metodams, taikomiems organizuojant informaciją, kad būtų sukurtos paslaugos, skirtos vartotojams, kurie skirtingais technologiniais būdais prieina prie informacijos ir ją naudojami.

Reaguodama į per keturiasdešimt metų nuo Paryžiaus principų priėmimo šitaip pasikeitusią bibliografinę erdvę, IFLA suorganizavo nemažai regioninių pasitarimų, siekdama sukurti naujus katalogavimo principus, skatinti dalijimąsi bibliografiniais bei autoritetiniais duomenimis ir sudaryti pagrindą tarptautinėms katalogavimo taisyklėms sukurti. Europos katalogavimo ekspertai, taip pat anglų ir amerikiečių katalogavimo bendruomenė susitiko 2003 m. Frankfurte per Pirmąjį IFLA ekspertų pasitarimą dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių⁶, o Lotynų Amerikos specialistai susirinko į Buenos Aires 2004 metais⁷. Po pirmojo pasitarimo buvo parengtas „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo“⁸ projektas, peržiūrėtas ir priimtas antrojo pasitarimo metu⁹, po to buvo išleistos tolesnės rekomendacijos ir patvirtinti teksto pataisymai¹⁰. Buvo suplanuota, kad kiti trys regioniniai pasitarimai, kuriuose bus tęsiamos diskusijos apie principus, vyks 2005 m. gruodį Aleksandrijoje, Egipte, kur susirinks Viduriniųjų Rytų specialistai, 2006 m. rugpjūtį Seule, Korėjoje, susitikimas bus rengiamas Azijos specialistams, o Afrikos atstovai susirinks 2007 m. rugpjūtį Durbane, Pietų Afrikoje.

Principų išdėstymo įžangoje teigiama, kad svarbiausias tikslas yra sudaryti patogias sąlygas nuotolinių katalogų vartotojams. Naujieji principai pakeičia ir praplečia Paryžiaus principus „ne tik tekstiniams kūriniams, bet ir kitų rūšių

dokumentams ir ne tik pradmens pasirinkimui bei jo formai, bei ir visiems bibliografinių ir autoritetinių įrašų, vartojamų bibliotekų kataloguose, aspektams“. Nors įžangoje teigiama, kad naujieji principai išplečia Paryžiaus principus iki dalykinimo srities, išdėstyme nėra pakankamai elementų, reikalingų pasiekti priede „Katalogavimo taisyklių sudarymo siekiniai“ aiškiai įvardytiems tikslams.

Principai sukurti remiantis turtingomis katalogavimo tradicijomis, kurias puoselėjo tokie teoretikai kaip Cutter, Ranganathan ir Lubetzky, taip pat konceptualiais IFLA dokumentų *Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR)*¹¹ ir *Functional Requirements and Numbering of Authority Records*¹² modeliais. Be to, principuose pateikiami katalogo funkcijų ir katalogavimo taisyklių sudarymo siekinių apibrėžimai, remiantis Elaine Svenonius knyga *The Intellectual Foundation of Information Organization*¹³.

Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas: 2005 m. sausio mėnesio projekto analizė

Straipsnyje pateikiami tarptautinių katalogavimo principų aprašymas ir analizė parengti remiantis projekto variantu, patvirtintu 2004 m. Buenos Airėse vykusio antrojo pasitarimo metu ir paskelbtu 2005 m. sausį. Antrasis projekto teksto variantas skiriasi nuo pirmojo šiuose skyriuose:

- 3.1 rasti bibliografinius išteklius: tekstas apie kūrinių sudedamąsias dalis ar kūrinius sudarančius atskirus kūrinius perkeltas į išnašas;

⁶ IFLA Cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code : report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003 / edited by Barbara B. Tillett, Renate Gömpel and Susanne Ochlschläger. München : Saur, 2004.

⁷ IFLA cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code, 2 : report from the 2nd IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Buenos Aires, Argentina, 2004 / edited by Barbara B. Tillett and Ana Lupe Cristán. München : Saur, 2005.

⁸ Statement of international cataloguing principles : draft approved by the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. // IFLA Cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code, pp. 20-32. Taip pat: http://www.ddb.de/standardisierung/pdf/statement_draft.pdf [cited: 2006-05-02]. Kroatiskasis vertimas: Izjava o međunarodnim kataložnim načelima : nacrt prihvaćen na Prvom IFLA-inom sastanku stručnjaka povodom izrade međunarodnog kataložnog pravilnika, Frankfurt, Njemačka, 2003. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 3-4(2004), 255-266. Taip pat: http://www.ddb.de/standardisierung/pdf/statement_croatian.pdf [cited: 2006-05-02].

⁹ Statement of international cataloguing principles : draft of January 2005. // IFLA cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code, 2, pp. 26-32. Taip pat: http://www.loc.gov/loc/ifla/imeicc/source/statement-draft_jan05.pdf [cited: 2006-05-02].

¹⁰ Antrojo IFLA ekspertų pasitarimo dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių, 2004 m. rugpjūčio 17–18 d., Buenos Airės, Argentina, svetainė, taip pat pasitarimo pranešimai ir dokumentai: <http://www.loc.gov/loc/ifla/imeicc/imeicc2/papers.html> ir http://www.ddb.de/standardisierung/afis/imeicc_papers.htm [cited: 2006-05-02].

¹¹ Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München : Saur, 1998. Taip pat: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf> [cited: 2006-05-02]. Kroatiskasis vertimas: Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska grupa za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odborio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

¹² Functional requirements and numbering of authority records : a conceptual model : draft 2003-11-30 / IFLA UBCIM Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Apie konceptualaus modelio projektą žr.: Willer, Mirna. Uvjeti za funkcionalnost i obrojčavanje preglednih zapisa : konceptualni model – radni nacrt. // 7. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredila Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Pp. 121-140. Straipsnyje aprašyta versija išplatinta pasaulinei peržiūrai 2005 m. spalio 28 d.: Functional requirements for authority records : a conceptual model : draft 2005-06-15 (FRAR) [cited: 2006-05-02]. <http://www.ifla.org/VII/d4/FRANAR-Conceptual-M-Draft-e.pdf>. 2005 m. pabaigoje vykusios peržiūros metu buvo pakeistas dokumento pavadinimas į FRAD (Functional Requirements for Authority Data). Tekste vartojama – FRAD.

¹³ Svenonius, Elaine. The intellectual foundation of information organization. Cambridge, Mass. ; London : The MIT Press, cop. 2000. Kroatiskasis vertimas: Intelektualne osnove organizacije informacija / [prevela Mirna Willer]. Lokve : Benja, 2005.

- 5 „Kreipties elementai“
 - 6.2 poskyrio „Autoritetiniai įrašai“ tekstas apie įvairius vardus ar vardų formų variantus, vartojamus asmens, giminės ar kolektyvo, perkeliamas į 5.1.2.1, o apie įvairias vieno kūrinio antraštes – į 5.1.2.2;
 - 5.2 „Asmenų vardų formos“ ir 5.3 „Giminių vardų formos“: tekstai buvo peržiūrėti tam, kad būtų nurodyta, jog pradinį žodį reikia pasirinkti pagal atitinkamoje šalyje įsigalėjusią tvarką ir labiausiai su asmeniu/gimine susijusia kalba, tuo tarpu sąlyga, jog pradinį žodį reikia pasirinkti pagal šalį, kurios pilietis asmuo yra, arba šalį, kurioje asmuo/giminė paprastai gyvena, buvo pašalinta;
 - 5.4 „Kolektyvų vardų formos“: pridėtas naujas poskyris, t. y. 5.4.1, kuriame nurodoma, kad kolektyvo vardą reikia pateikti tiesiogine tvarka, kaip randama apraiškose;
 - 5.5 „Unifikuotų antraščių formos“: įterptas šis tekstas: „Visada pridėti kalbą ir datą“.

Smulkesnė pirmojo pasitarimo Frankfurte metu pasiūlytos projekto versijos analizė ir komentarai pateikiami bei šios versijos projekto patvirtinimo procesas aprašomas Carlo Bianchini ir bendraautorių straipsnyje¹⁴.

Principus sudaro septyni skyriai ir du priedai:

1. Taikymo sritis;
2. Entitetai, atributai ir santykiai;
3. Katalogo funkcijos;
4. Bibliografinis aprašas;
5. Kreipties elementai;
6. Autoritetiniai įrašai;
7. Paieškos galimybių pagrindai ir

priedai: „Katalogavimo taisyklių sudarymo siekiniai“, „Glosarijus“.

1. Taikymo sritis

Principų išdėstymo įžangoje paaiškinta, jog jo sudarytojų tikslas yra padėti „katalogavimo taisyklių kūrėjams sukurti tarptautines katalogavimo taisykles“, tačiau šiame principų skyriuje minėtas tikslas apribotas ketinimu padėti „katalogavimo taisyklių kūrimo procesui“, turint omenyje nacionalines katalogavimo taisykles. Po pirmosios principų projekto versijos publikavimo kilusios diskusijos parodė, kad egzistuoja keletas alternatyvų, kurios faktiškai įvardija principų paskirtį. Buvo iškeltas klausimas, ar šie principai sukurti tam, kad jais remiantis būtų peržiūrėtos jau vei-

kiančios nacionalinės katalogavimo taisyklės ar jų pagrindu sukurtos naujos tarptautinės katalogavimo taisyklės. Katalogavimo taisyklių vykdytojams būtina gauti aiškų ir vienareikšmišką IFLA išdėstymą, be to, tikimasi, kad šis klausimas bus apsvarstytas ateityje, atsižvelgiant į abiejų tekstų suderinimo rezultata.

Principų tikslas – pateikti „nuoseklų požiūrį į visų rūšių bibliografinių išteklių aprašomąjį katalogavimą ir dalykinimą“. Katalogą sudarančios dalys yra bibliografiniai ir autoritetiniai įrašai, tačiau nėra aiškaus teiginio apie įrašų turinį, funkciją ir jų santykius. Jie yra nevienodai apibūdinti 4, 5 ir 6 skyriuose.

4 skyriuje „Bibliografinis aprašas“ teigiama, kad „aprašomoji bibliografinio įrašo dalis turi būti sudaroma, vadovaujantis tarptautiniu lygiu priimtu standartu“ (ISBD) ir kad aprašai gali būti sudaryti „keliais išsamumo lygmenimis, priklausomai nuo katalogo paskirties“. 5 skyriuje „Kreipties elementai“ teigiama, kad kreipties elementai yra bibliografinio įrašo dalis, nes jie skirti – „bibliografinių ir autoritetinių įrašų paieškai“. Remiantis keliamais reikalavimais jų turiniui, kuris taip pat gali būti laikomas papildomu bibliografinio įrašo turiniu, galima daryti išvadą, kad 4 ir 5 skyriuose nurodomas bibliografinio įrašo turinys (aprašas ir kreipties elementai), 5 skyriuje papildomai aptariamos kreipties elementų funkcijos, tačiau bibliografinio įrašo kaip visumos funkcija neapibrėžta.

6 skyriuje „Autoritetiniai įrašai“ apibrėžta autoritetinio įrašo funkcija yra „kontroliuoti aprobuotas vardų formas ir nuorodas“, vartojamas kaip kreipties elementai, visoms entitetų grupėms, apibūdintoms FRBR. Ši funkcija įvardija galimą autoritetinio įrašo turinį: autoritetinis įrašas sudarytas iš aprobuotų vardų formų ir „nuorodų“, pastarosios nukreipia į „žiūrėk“ ir „žiūrėk taip pat“ nuorodas, atsižvelgiant į 5.1.1.2, kuriame pateikiami papildomi kreipties elementai susijusiems vardams, ir 5.1.2.1, kuriame apibūdinama aprobuoto pradmens „kiekvienam konkrečiam asmeniui“ pasirinkimo procedūra. Vis dėlto gaila, kad principuose tuo ir apsiribota, nes būtent autoritetinių įrašų turinio ir jo standartizavimo sritis jau penkiolika metų labiausiai domina tarptautinius ekspertus, siekiančius skatinti autoritetinių įrašų mainus, t. y. dalijantis intelektinėmis pastangomis sukurti autoritetinius duomenis ir papildyti nacionalines katalogavimo taisykles atitinkamomis sąlygomis¹⁵.

Taip pat būtina pabrėžti, kad principuose neapibrėžiamas santykis tarp bibliografinių ir autoritetinių įrašų, detalai apibūdinamas FRAD conceptualiame modelyje, kurį atitinkama forma būtų galima pritaikyti ir principuose.

¹⁴ Bianchini, Carlo; Pino Buizza; Mauro Guerrini. Verso nuovi principi di catalogazione : riflessioni sull'IME ICC Francoforte. // Guerrini, Mauro con Carlo Bianchini [et al.]. Verso nuovi principi e nuovi codici di catalogazione / a cura di Carlo Bianchini con la collaborazione di Rossano De Laurentiis. Milano : Edizioni Sylvestre Bonnard, 2005. Pp. 35-65.

¹⁵ Cf. Willer, Mirna. Rad na međunarodnoj dostupnosti zapisa preglednih kataložnih jedinica : 1995.-1998. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 42, 1-4 (1999), 43-70.

Frankfurto principuose, priešingai nei Paryžiaus principuose, teigiama, kad juos taip pat galima pritaikyti „bibliotekų, archyvų, muziejų ir kitų institucijų rengiamoms bibliografijos rodyklėms ir duomenų failams“, tačiau šių bendruomenių dar nepaprašyta pateikti komentarų. Pirmojo skyriaus pabaigoje teigiama, kad „svarbiausias principas, kuriuo remiantis turi būti kuriamas katalogavimo taisyklės, – katalogo patogumas vartotojui“. Šis principas yra paimitas iš priedo „Katalogavimo taisyklių sudarymo siekiniai“. Manoma, kad katalogas yra skiriamas vartotojams, ir į katalogo patogumą vartotojams būtina atsižvelgti jo sudarymo metu, tuo tarpu principuose šis klausimas išspręstas netinkamu būdu, nes vartotojai yra apibūdinami tik principų išdėstymo įžangoje kaip „kataloguotojai ir jų klientai, vartojantys OPAC“.

Gaila, kad principuose katalogo vartotojai neapibūdinami taip detalai kaip FRBR ir FRAD konceptualiuose modeliuose, kas yra būtina, remiantis principų autorių siekiu padėti ir archyvams bei muziejams kurti paieškos/informacijos priemones. Tačiau būtina paminėti, kad nors abiejuose dokumentuose minimos iš dalies vienodos vartotojų rūšys ir jų užduotys, kiekviename dokumente įvardijamos ir specifinės vartotojų rūšys bei jų užduotys, atsižvelgiant į įrašo tipą ir jo funkciją kataloge.

FRBR įvardija „bibliografinių įrašų vartotojus – ne tik bibliotekų lankytojus ir personalą, bet ir leidėjus, platintojus, mažmeninės prekybos darbuotojus, informacijos paslaugų tiekėjus bei kitus informacijos vartotojus už tradicinės bibliotekos ribų“¹⁶. FRAD vartotojai padalinti į dvi dideles grupes, kurios yra „autoritetinių įrašų kūrėjai ir informacijos tarnybų bibliotekininkai, sudarantys, tvarkantys ir tiesiogiai vartojantys autoritetinius failus, [ir] bibliotekos lankytojai, kurie vartoja autoritetinę informaciją arba tiesiogiai prisijungę prie autoritetinių failų, arba netiesiogiai per kreipties elementus [...] bibliotekų kataloguose, valstybinėje bibliografijoje ir t. t.“¹⁷.

Be to, pagrindinis arba svarbiausias principas atvirai perima visus Paryžiaus principų ir tarptautinių susitarimų dėl katalogavimo praktikos nukrypimus nuo normos, nes jie atitinka „patogumo vartotojui“¹⁸ principą ir tuo pačiu sudaro galimybę, kurią Elaine Svenonius vadina katalogo „negalutiniais tikslais“¹⁹. Tiesą sakant, bet kuris bibliografinio arba autoritetinio įrašo duomenų elementas, t. y. bet kuris entiteto atributas, gali būti kreipties elementas, priklausomai nuo vartotojo, kuriam katalogas tarnauja, po-

reikių. Šiuo atžvilgiu 3.1.2 apibrėžiama pirmoji katalogo funkcija „išskirti išteklių grupes, reprezentuojančias [...] visus išteklius, apibūdinamus kitais kriterijais (tokiais kaip kalba, publikavimo šalis, publikavimo data, fizinė forma ir t. t.)“²⁰, o 7.1.3 pateikiamas papildomų kreipties elementų sąrašas.

Svenonius perspėja apie neužbaigtumo pavojų, nes jis trukdo išdėstymo ir orientavimo tikslų procesui, taip pat pasirinkti tikslą: „Jei ribos nėra nustatytos, neįmanoma įvertinti tikslų, o jei jie negali būti įvertinti, jie nėra realistiniai“²⁰. Komentarai apie konkretaus katalogo funkcionalumo aspektą, atsižvelgiant į jo sudarymą ir vartojimą, galima papildyti jo, kaip bibliografinės priemonės, funkcionalumo aspektais, keičiantis bibliografiniais duomenimis tarptautiniu mastu ir pakartotinai juos vartojant (katalogo vartotojas yra bibliotekininkas, kaip apibūdinta FRBR ir FRAD), taip pat kaip informacijos šaltinio, skirto galutiniam vartotojui platinamų nuotolinių katalogų paieškos terpėje, kurioje taip pat būtina užtikrinti anksčiau minėtus tikslus: išdėstymą, orientavimą ir pasirinkimą.

2. Entitetai, atributai ir santykiai

Šiame principų skyriuje FRBR ir FRAD sąvokos susijamos su bibliografiniais ir autoritetiniais įrašais.

2.2. Entitetai

Bibliografinio įrašo entitetai, kuriuos bibliografinis įrašas apibūdina arba kurie yra vartotojo domėjimosi objektas, yra kūrinys, išraiška, apraiška ir vienetas, t. y. FRBR pirmosios grupės entitetai. Bibliografinis įrašas turi „dažniausiai atspindėti apraiškas“, kurios šiame poskyryje apibrėžiamos kaip ikūnijančios kūrinį rinkinį, atskirą kūrinį arba sudedamąją kūrinio dalį. Apraiškos gali būti pateikiamos vienu arba keliais fiziniiais vienetais, todėl kiekvienai fizinei formai reikia parengti po atskirą bibliografinį įrašą.

Ši daugiau gairė, o ne principas, yra iš dalies naudinga tuomet, kai reikia nuspręsti, kaip elgtis, kai konkreči išraiška yra ikūnyta daugiau nei viena apraiška, pavyzdžiui, elektroninis išteklius prieinamas keliais formatais arba skaitmeninis išteklius ir analogiškas originalas.

Tačiau, nors ir teigiama, kad bibliografinis įrašas „turi dažniausiai atspindėti apraiškas“, katalogo funkcijos 3

¹⁶ Functional requirements for bibliographic records, p. 4.

¹⁷ Functional requirements for authority records, p. 47.

¹⁸ Apie visuotinės bibliografinės apskaitos koncepcijos pakeitimą į bendrojo autoritetinių duomenų naudojimo koncepciją žr.: Willer, M. Rad na međunarodnoj dostupnosti zapisa preglednih kataložnih jedinica, pp. 52-53, ir šios koncepcijos įgyvendinimą keičiant terminą *unifikuotas pradžmuo* į *aprobuotas pradžmuo*: Guidelines for authority records and references. 2nd edition revised by the IFLA Working Group on GARE Revision. München : Saur, 2001. Pp. ix-xi.

¹⁹ Svenonius vartoja *tikslas*, principuose tame pačiame kontekste vartojama *funkcija*. Svenonius, E. Op. cit., pp. 22-23.

²⁰ Ibid., p. 23.

skyriuje apibrėžiamos pirmiausia atsižvelgiant į bibliografinius išteklius (bibliografinis išteklius „Glosarijuje“ yra apibrėžtas kaip apraška ir vienetas). Šis klausimas bus nagrinėjamas vėliau.

Autoritetinių įrašų entitetai yra kontroliuojamos „bent jau asmenų, giminių, kolektyvų ir dalykų“ vardų formos. Į sąrašą neįeina kontroliuojamos kūrinių antraščių formos, t. y. unifikuotos antraštės, kurios vis dėlto minimos 5 skyriuje „Kreipties elementai“.

Nuorodos į FRBR ir FRAD entitetus abiejuose įrašų tipuose gali sukelti nesusipratimą, nes, be FRBR entitetų, FRAD modelis nurodo tokius papildomus entitetus kaip pavadinimas, identifikatorius, kreipties elementų taisyklės ir bibliografijos tarnyba. Todėl tampa neaišku, ar autoritetinio įrašo entitetai yra tik tie entitetai, kurie sutampa su FRBR modelyje apibūdintaisiais, ar yra kokia priežastis, dėl kurios papildomi entitetai nebuvo įtraukti į sąrašą. Nors šis klausimas susijęs su specifinėmis kiekvieno modelio savybėmis, jis nurodo esant bendrą problemą ir prieštaravimus tekstuose, t. y. prieštaravimą tarp vartojamų modelių abstrakcijos lygmens ir įgyvendinimo lygmens, kuris nurodo bibliografinius ir autoritetinius įrašus bei jų funkcijas konkrečioje duomenų bazėje.

2.3. Atributai

Atributai, kurie identifikuoja kiekvieną entitetą, šiame poskyryje yra susiejami su bibliografinių ir autoritetinių įrašų duomenų elementais.

2.4. Santykiai

2.4 poskyryje sakoma: „Bibliografiškai svarbūs entitetų tarpusavio santykiai turi atsispindėti kataloge“.

Kokie santykiai laikytini „bibliografiškai svarbiais“? Ar tai santykiai, kuriuos konkrečiai apibrėžė FRBR ir FRAD modeliai? Pagal FRBR, santykiai „yra priemonė ryšiu tarp vieno ir kito entiteto nusakyti, jie naudingi kaip būdai padėti vartotojui orientuotis visumoje, kuri pateikta bibliografijoje, kataloge ar bibliografinių duomenų bazėje. [...] Bibliografiame įrašė atspindėti santykiai teikia papildomą informaciją, kuri padeda vartotojui susieti rastą entitetą su kitais susijusiais entitetais“²¹. FRAD apibūdina dvi santykių kategorijas: tipiniai santykiai tarp entitetų rūšių ir santykiai tarp specifinių entitetų (tam tikrų atvejų), t. y. santykiai tarp *asmens* ir *asmens* (taip pat: santykiai tarp *kolektyvo* ir

kolektyvo, *giminės* ir *giminės*, *kūrinio* ir *kūrinio* ir jų derinių), *vardo* ir *asmens* ir santykiai tarp *kreipties elemento* ir *kreipties elemento*²².

Nusakyti „santykio“ sąvoką ir nustatyti jo pateikimo būdą yra nepaprastai svarbu, nes tai susiję su orientavimu, kaip katalogo funkcija, nauja, lyginant su Paryžiaus principais, ir pateikta 3.5 poskyryje. Todėl abejojama, ar pakanka tik pateikti nuorodą į FRBR/FRAD modelius. Toliau svarstomas ryšys tarp 2.4 ir 3.5 poskyrių ir šių poskyrių su 7 skyriumi.

3. Katalogo funkcijos

Frankfurto principuose apibrėžtos katalogo funkcijos žymiai skiriasi nuo Paryžiaus principuose apibrėžtų funkcijų, tačiau taip pat skiriasi ir nuo dokumentų, kurie laikomi jų pagrindu, t. y. FRBR ir Elaine Svenonius peržiūrėto jų varianto.

Paryžiaus principuose katalogo funkcijos apibrėžiamos, vertinant katalogą kaip priemonę ar instrumentą, padedantį nustatyti, ar bibliotekoje yra konkreti knyga, t. y. bibliografinis vienetas (identifikavimo funkcija), ir kokio konkretaus autoriaus kūriniai, t. y. literatūrinis vienetas (išdėstymo funkcija)²³. Tuo tarpu Frankfurto principuose pritaikytos keturios pagrindinės užduotys, pateiktos FRBR, kurias atlieka vartotojai, naudodamiesi duomenimis, todėl šios užduotys tampa funkcijomis, kurias katalogas turi atlikti.

Pradėkime nuo FRBR ir čia pateiktų vartotojų užduočių apibūdinimų:

- *rasti* entitetus, kurie atitinka vartotojo nurodytus paieškos kriterijus (t. y. išskirti vieną entitetą ar entitetų grupę faile ar duomenų bazėje kaip paieškos rezultatą, vartojant entiteto atributą ar santykį);

- *identifikuoti* entitetą;

- *atrinkti* entitetą, kuris atitinka vartotojo reikmes;

- *įsigyti* arba *gauti* prieigą prie aprašyto entiteto²⁴.

Entitetas yra apibrėžtas kaip vartotoją dominantis objektas. Jis gali būti vienas iš dešimties entitetų, FRBR modelyje suskirstytų į tris grupes. Toliau nagrinėjamos sąvokos „rasti“ ir „entitetas“, kurių, deja, negalima analizuoti atskirai nuo kitų vartotojo užduočių.

Svenonius teigia, kad apibrėžiant pirmąją funkciją kaip *suradimo tikslą*, „sužlunga tradiciniai suradimo ir išdėstymo tikslai“. Autorė teigia, kad katalogo funkcijos arba bibliografiniai tikslai turi aiškiai įvardyti, „ką būtent vartotojas

²¹ Functional requirements for bibliographic records, p. 56.

²² Functional requirements for authority records, p. 34.

²³ Sąvokos *literatūrinis vienetas* ir *bibliografinis vienetas*, t. y. dalijimas į informaciją ir jos įkūnijimą, dažnai pasitaiko dvidešimtojo amžiaus katalogavimo teorijoje ir nuolat kito iki tol, kol nebuvo sukurtas FRBR modelis. Žr.: Verona, Eva. *Literary unit versus bibliographical unit*. // Verona, Eva. *O katalogu : izbor iz radova = Selected writings on the catalogue / izabrana i uredila = edited by Aleksandra Horvat*. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. Pp. 208-233.

²⁴ Functional requirements for bibliographic records, p. 82.

turi rasti“, ir šiuo atžvilgiu atskirti, kas yra „tradicinis *suradimo tikslas*, nusakantis, kad tai, ko ieškoma, yra konkretus žinomas dokumentas, ir kas yra tradicinis *išdėstymo tikslas*, nusakantis, kad tai, ko ieškoma, yra dokumentų rinkinys, apibūdinamas tokiais kriterijais kaip autorius, kūrinys ir dalykas“²⁵. Taigi autorė pataisė pirmąsias FRBR funkcijas, dar kartą pateikdama suradimo ir išdėstymo funkcijų savitumą:

1. *Išskirti* entitetus faile ar duomenų bazėje kaip paieškos rezultata, vartojant entitetų atributus ar santykius:

1a. Rasti pavienį entitetą – tai yra dokumentą (suradimo tikslas);

1b. Išskirti entitetų grupes [išdėstymo tikslas, papildyta M. W.], reprezentuojančias:

visus dokumentus, priklausančius tam pačiam kūriniai,

visus dokumentus, priklausančius tai pačiai laidai,

visus pateikto autoriaus dokumentus,

visus pateikto dalyko dokumentus,

visus dokumentus, apibūdinamus kitais kriterijais²⁶.

Svenonius pripažįsta FRBR informacinį modelį, pagal kurį vartotojas, naudodamasis entiteto atributais (reprezentacinis katalogo aspektas) ir entitetų santykiais (sintaksinis katalogo aspektas)²⁷, randa entitetų „buvimo vietą“ „faile ar duomenų bazėje“ (t. y. kataloge). Kad entitetas taptų konkretus, Svenonius pateikia terminą „dokumentas“²⁸, kurį ji apibrėžė kaip „materialų informacijos įkūnijimą“²⁹. Šį abstraktų terminą autorė vartoja vietoj „knygos“ termino, vartoto Lubetzky ir Paryžiaus principuose, kuris autorės netenkina. Reikia taip pat pažymėti, kad Svenonius vartoja terminą „laida“, kuriuo ji pakeičia FRBR terminus „išraiška“ ir „apraiška“³⁰ bei „autorius“ FRBR antrosios grupės entitetams įvardyti³¹.

Frankfurto principuose toks skirstymas pritaikytas pirmojoje katalogo funkcijoje, tačiau ta pati terminologija nevertinama, taigi ir nepateikiama tokia pati koncepcija: „Katalogo funkcijos turi sudaryti galimybę vartotojui:

3.1. rasti (realiame arba virtualiame) fonde bibliografinius išteklius kaip paieškos rezultata, vartojant išteklių atributus ar santykius:

3.1.1. išskirti vieną išteklių;

3.1.2. išskirti išteklių grupes, reprezentuojančias:

visus išteklius, priklausančius tam pačiam kūriniai,

visus išteklius, priklausančius tai pačiai išraiškai,

visus išteklius, priklausančius tai pačiai apraiškai, visus tam tikro asmens, giminės ar kolektyvo kūrinius ir išraiškas,

visus tam tikro dalyko išteklius,

visus išteklius, apibūdinamus kitais kriterijais (tokiais kaip kalba, publikavimo šalis, publikavimo data, fizinė forma ir t. t.), kurie paprastai vartojami kaip antrinis paieškos rezultatų filtras“.

Priešingai nei 2.1.1 poskyryje (2.1 poskyris „Bibliografinių įrašų entitetai“), kuriame teigiama, kad bibliografiniai įrašai „dažniausiai atspindi *apraiškas*“, 3.1 poskyryje pateikiamas terminas „bibliografinis išteklius“, kuris pakeičia terminus „entitetas“ ir „entitetas“ ir „dokumentas“, kurie buvo atitinkamai vartojami FRBR ir Svenonius. Šių terminų problema yra dvejojama. Pirmą, pakeitus frazę „išskirti entitetus faile ar duomenų bazėje“ fraze „rasti fonde bibliografinius išteklius“ kalbama jau ne apie reprezentacinius ir sintaksinius katalogo aspektus, o apie konkretų fondą, Paryžiaus principuose – „biblioteką“. Katalogo funkcija „nustatyti, ar bibliotekoje yra konkreti knyga“ yra tinkama Paryžiaus principų, bet ne Frankfurto principų kontekste. Pastarieji įvardija katalogo funkcijas per vartotojo užduotis; pirmąsias iš jų – rasti, identifikuoti, atrinkti – vartotojas atlieka reprezentaciniame katalogo lygmenyje, t. y. „faile“, tuo tarpu ketvirtoji užduotis – įsigyti arba gauti prieigą prie „aprašyto vieneto“, pavyzdžiui, nusipirkti ar pasiskolinti, atliekama konkrečiame lygmenyje. Antra, terminas „bibliografinis išteklius“ nėra apibrėžiamas abstrakcijos lygmenyje, kaip Svenonius apibrėžia „dokumentą“, t. y. apibrėžia jį kaip įkūnytą mintį, bet FRBR vartojami terminai „apraiška“ ir „vienetas“ (žr. „Glosarijų“). Terminas „bibliografinis išteklius“ apibrėžiamas ir vartojimas nesiderina su pirmąja katalogo funkcija, įvardyta 3.1.2, kur teigiama, jog turi būti išskirtos „išteklių grupės, reprezentuojančios visus išteklius, priklausančius tai pačiai apraiškai“. Be to, akivaizdu, kad šis terminas nėra pakankamai konkretus, nes FRBR terminas „vienetas“ yra dar kartą pateikiamas ketvirtojoje katalogo funkcijoje.

Išvada: pritaikius terminą „bibliografinis išteklius“, vartojamą įgyvendinimo lygmens funkcijose, o šiuo atveju bibliografinio aprašo lygmenyje, principuose, kuriuose vartojamas informacinis modelis ir atitinkama terminologija abstrakcijos lygmeniu, netenkama numatyto tikslumo ir aiškumo.

²⁵ Svenonius, E. Op. cit., p. 17.

²⁶ Ibid, p. 18.

²⁷ Apie reprezentacinius ir sintaksinius katalogo aspektus žr.: Horvat, Aleksandra. Kazižnični katalog i autorstvo. Rijeka : Benja, 1995. Pp. 22-26.

²⁸ Svenonius teikia pirmenybę Ranganathan skirstymui, t. y. „dalijimas į išreikštą mintį (kūrinys) ir įkūnytą mintį (dokumentai)“. Svenonius, E. Op. cit., p. 9.

²⁹ Ibid. Cf., diskusiją apie *dokumento* apibrėžimą: ibid., pp. 8-9.

³⁰ Ibid., p. 9.

³¹ Svenonius perspėja, kad „autorystė ... darosi vis neaiškesnė ir mišresnė“, ir teigia, kad sprendžiant šią problemą konstruktyviausia būtų priimti pateikimo principą: „objektas paprastai yra tuo, kuo jis save pateikia“, kuris atitinka Lubetzky „autorystės“ apibrėžimą. Ibid., pp. 44-45.

Ketvirtoji katalogo funkcija, t. y. „įsigyti arba gauti prieigą prie aprašyto vieneto“ („dokumento“ ir „entiteto“ pagal atitinkamai Svenonius ir FRBR vartojamą terminologiją), papildoma FRBR apibrėžta vartotojo užduotis įsigyti arba gauti prieigą prie „autoritetinio arba bibliografinio įrašo“. Funkcija išplečiama tikriausiai dėl to, kad žodžiais išreiškiama užduotis, kurią atlieka vartotojas kartu su bibliotekininku, susijusi su bibliotekos fondo naudojimu ir sistemingu kaupimu³². Tačiau ši vartotojo užduotis yra apibrėžta ne FRBR, o 2003 m. spalio 22 d. FRAD conceptualaus modelio projekte, kuriame trečioji vartotojo užduotis apibrėžiama kaip „duomenų bazės valdymas ir programinės įrangos taikymas tam, kad būtų galima kurti, prižiūrėti, ieškoti, išgauti ir parodyti bibliografiniuose ir autoritetiniuose failuose esančius duomenis“³³. Jau kitame 2003 m. lapkričio 30 d. FRAD projekte, peržiūrėtame atsižvelgiant į pastabas, gautas Pirmajame FRBR-CIDOC CRM derinimo pasitarime, surengtame su CIDOC CRM SIG ir IFLA FRBR peržiūros grupe 2004 m. lapkritį Paryžiuje³⁴, ši vartotojo užduotis pašalinta iš teksto, kuris buvo laikomas „pernelyg glaudžiai susietu su dabartine autoritetinių įrašų kūrimo praktika“, tuo tarpu modelis turi „funkcionuoti tuo pačiu abstrakcijos lygmeniu kaip ir FRBR modelis“³⁵.

Todėl būtų naudinga išsiaiškinti, kodėl šiuo abstrakcijos lygmeniu buvo pateikti autoritetiniai ir bibliografiniai įrašai. Ypač dėl to, kad pirmosios trys katalogo funkcijos yra rasti/iškirti, identifikuoti ir atrinkti „bibliografinį išteklių“, kuris faktiškai yra apraška ir vienetas, o ketvirtoji funkcija – įsigyti/gauti prieigą – yra susijusi ne tik su bibliografiniu ištekliumi, bet ir su įrašais, kurie nėra apibrėžti kaip entitetai ir nepaminėti nė vienoje iš trijų funkcijų.

Prie keturių FRBR apibrėžtų katalogo tikslų Svenonius prideda penktąjį, *orientavimo* tikslą. Autorė teigia, kad yra du argumentai, kodėl šį tikslą reikia išskirti. Pirmasis argumentas „yra paimtas iš vartotojų informacijos paieškos elgesio tyrimo“, t. y. vartotojas „klaidžioja nuo taško A iki taško B ir t. t., siekdamas tikslo – pageidaujamo dokumento“, o antrasis argumentas paimtas iš tradicinių bibliografinio aprašo taisyklių analizės. Esmė ta, kad dabar-

tinės katalogavimo taisyklės, nors ir ne visada sistemiskai, sukuria bibliografinius santykius tarp dokumentų – „manoma, kad egzistuoja orientavimo tikslas“, pagal kurį sudaroma „bibliografinės visatos“ schema. Taigi Svenonius orientavimo tikslo aiškinimas grindžiamas santykių koncepcija, t. y. „rasti kūrinius, susijusius su pateiktu kūriniu apibendrinimu, asociacija arba agregacija; rasti atributus, susijusius lygiavertiškumu, asociacija ir hierarchija“³⁶. Tačiau principuose šis tikslas yra performuluotas taip, kad orientavimas yra pirmiausia nusakomas kaip „logiškas bibliografinės informacijos sutvarkymas ir aiškių naršymo būdų pateikimas“, taip pat „kūrinių, išraiškų, apraiškų ir vienetų tarpusavio santykių pateikimas“. Svenonius teigimu, tikslas netenka savo pirminio statuso, nes išreiškiami santykiai tarp entitetų. Šis klausimas aptartas 2.4 poskyryje „Santykiai“ ir 7 skyriaus analizėje.

Taip pat būtina pažymėti, kad orientavimo funkcija apibrėžiama tik tarp pirmosios ir antrosios FRBR entitetų grupės. 3.5 poskyryje orientavimo funkcija nesiejama su kitais FRBR apibrėžtais santykiais, t. y. tarp pirmosios ir antrosios grupės entitetų, pvz., *kūrinio* ir *asmens* bei dalyko santykiais³⁷, taip pat FRAD apibrėžtais santykiais, pvz., tarp pirmtako/įpėdinio ir kolektyvų. Be to, teiginys „logiškas bibliografinės informacijos sutvarkymas“ yra per platus kuriant sistemą, t. y. katalogą.

Lyg ir akivaizdu, kad būtina suformuluoti aiškesnį išdėstymą apie orientavimo funkciją, išreikštą entiteto santykiais ir atributo santykiais. Taip pat iškyla klausimas, ar būtina orientavimo funkciją įvardyti kaip penktąją katalogo funkciją ir pateikti po įsigijimo funkcijos.

5. Kreipties elementai

Kreipties elementai apibrėžiami siejant juos su bibliografiniais ir autoritetiniais įrašais; jie gali būti kontroliuojami ir nekontroliuojami.

Nekontroliuojami kreipties elementai „gali būti, pvz., apraiškoje rasta pagrindinė antraštė arba reikšminiai žodžiai, kurie aptinkami bet kurioje bibliografinio įrašo vietoje arba papildomai į jį įterpiami“. Vėl susiduriama su „neužbaigta“

³² Cf., Verona, Eva. *Abecedni katalog u teoriji i praksi*. 2. preradeno izd. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1971. P. 13.

³³ Functional requirements and numbering of authority records : a conceptual model : draft 2003-10-22 / IFLA UBCIM Working Group on Functional requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR).

³⁴ The First FRBR - CIDOC CRM Harmonization Meeting Held with Representatives of the CIDOC CRM SIG and the IFLA FRBR Review Group in Paris, November 12-14 2004 [cited: 2006-05-02]. http://cidoc.ics.forth.gr/special_interest_meetings.html. Report on the FRBR/CRM Harmonization Group's activity (19/12/2003) [cited: 2006-05-02]. http://cidoc.ics.forth.gr/docs/Joint_Meeting_CRM_FRBR_No1_Report.pdf.

³⁵ 2003 m. gruodžio 1 d. laiškas, pridėtas prie FRANAR darbo grupės pirmininko Glenn Patton peržiūrėto projekto: „Jiems [CIDOC CRM SIG] šis modelis atrodo pernelyg glaudžiai susietas su dabartine autoritetinių įrašų kūrimo praktika ir jie teiktų pirmenybę modeliui, funkcionuojančiam tuo pačiu abstrakcijos lygmeniu kaip ir FRBR modelis“.

³⁶ Svenonius, E. *Op cit*, pp. 18-20.

³⁷ FRBR 5.3 skyriuje „Kiti santykiai tarp pirmosios grupės entitetų“ papildomai „identifikuoja svarbesnius tipus santykių, kurie funkcionuoja tarp tos pačios rūšies entitetų arba tarp skirtingų rūšių entitetų ... bet šie santykiai nėra išsamūs“. Functional requirements for bibliographic records, p. 63.

funkcija. Kontroliuojami kreipties elementai yra tie, kurie „užtikrina nuoseklumą, būtiną ieškant susijusių išteklių grupių“ ir turi būti „sunorminti vadovaujantis standartu“. Jie atitinka katalogo išdėstymo funkcija.

5.1.1. Kreipties elementų pasirinkimas

Kreipties į bibliografinį įrašą elementai yra kūrinių ir išraiškų antraštės (kontroliuojama forma), pvz., unifikuota antraštė, apraiškų antraštės (paprastai nekontroliuojama forma), pvz., pagrindinė antraštė ir kitos antraštės, taip pat kontroliuojamos kūrinių kūrėjų vardų formos, pvz., aprobuotos vardų formos.

Kartu su „neužbaigtomis“ funkcijomis ir pirmuoju siekiniu „užtikrinti patogumą vartotojams“ principuose teigiama, kad būtina pateikti papildomus kreipties elementus į bibliografinius įrašus, o konkrečiai – kontroliuojamas kitų asmenų, giminių, kolektyvų vardų ir dalykų formas, kurios gali būti „naudingos“ ieškant, identifikuojant ir atrenkant aprašomą bibliografinį išteklių.

Kreipties elementai į autoritetinį įrašą yra entiteto aprobuotos vardo formos, taip pat to paties vardo formų variantai ir susiję vardai (5.1.1.2). Tai leidžia bendrai vartoti įvairias vardo formas bibliografiniam identitetui, t. y. asmenims, kolektyvams ir giminėms. Tai smulkiai paaiškinta 5.1.2 poskyryje „Aprobuoti pradmenys“. Šiame poskyryje tokia pati procedūra taikoma ir įvairioms vieno kūrinio antraštėms, entiteto rūšis čia neminama.

5.1.2. Aprobuoti pradmenys

Terminas „aprobuotas pradmuo“, pirmą kartą pavartotas GARR (*Guidelines for Authority Records and References*), pakeičia Paryžiaus principuose ir Visuotinės bibliografinės apskaitos (UBC) programoje vartotą terminą „unifikuotas pradmuo“. UBC koncepcijos ir terminologijos pokyčiai šiame straipsnyje neaptariami, tačiau būtina juos paminėti, nes jie yra tiesiogiai susiję su pirmuoju siekiniu „patogumas vartotojui“.

Kartu su šiuo siekiniu taip pat sakoma, kad entiteto aprobuotas pradmuo turi būti vardas, pagal kurį entitetas „nuolat identifikuojamas arba dažniausiai randamas apraiškose, arba yra gerai žinomas ir priimtinas katalogo vartotojams (pvz., sutartinis vardas)“. Norint atskirti vieną entitetą nuo kitų entitetų, turinčių tą patį vardą, prie jo turi būti pridėti papildomi identifikuojantys požymiai.

5.1.3. Kalba

Šiame poskyryje UBC koncepcija lieka ta pati, nors leidžiama vartoti ir vietinius vardų variantus: „pradmuo gali būti paremtas formomis, kurios randamos apraiškose arba informaciniuose šaltiniuose viena iš kalbų ir rašto

sistemų, labiausiai tinkančių katalogo vartotojams“. Kai tik įmanoma, prieiga turėtų būti suteikiama formos, nepasirinktos aprobuotu pradmeniu, kalba ir rašto sistema. Taip pat rekomenduojama vadovautis tarptautiniais transliteracijoms taikomais standartais.

Poskyriuose nuo 5.2 iki 5.5 pateikiamos išlygos, taikomos pasirenkant pradinius žodžius asmenų, giminių, kolektyvų vardų formoms ir unifikuotas antraštes, kurios gali būti vien antraštė arba vardo/antraštės derinys, arba antraštė, papildyta identifikuojančiais elementais. Šie poskyriai jau išanalizuoti įžanginėje šio skyriaus dalyje.

7. Paieškos galimybių pagrindai

Šiame skyriuje kreipties elementai pirmiausia apibrėžiami kaip „bibliografinių įrašų elementai, kurie 1) užtikrina patikimą bibliografinių ir autoritetinių įrašų bei su jais susijusių bibliografinių išteklių paieškos rezultatą ir 2) apriboja paieškos rezultatus“. Bibliografinių ir autoritetinių įrašų funkcijos ir turinys jau buvo aptarti anksčiau. Būtina pažymėti, kad šiame skyriuje pateikiama nauja kreipties elementų rūšis arba nauja kreipties elemento koncepcija, tai kreipties elementas, „apribojantis“ paieškos rezultatus.

7.1.1 poskyryje minimos paieškos priemonės, t. y. nurodoma, kad turi būti sudaryta galimybė atlikti vardų, antraščių ir dalykų paiešką, naudojantis „visomis konkrečiame bibliotekos kataloge ar bibliografiniame faile prieinamomis priemonėmis, pavyzdžiui, pagal išsamias vardų formas, reikšminius žodžius, frazes, sutrumpinimus ir t. t.“ Tiesą sakant, tai yra glausti duomenų bazių kūrėjams skirti nurodymai, kaip reikia sukurti duomenų rodykles ir kokią techniką taikyti formuojant paieškos užklausa, todėl šie nurodymai neįtraukti į katalogavimo principų išdėstymą.

Paskutiniuosiuose principų 7.1.2 ir 7.1.3 poskyriuose nustatomi kreipties elementai į bibliografinį ir autoritetinį įrašą. Šie kreipties elementai gali būti būtinausi ir papildomi.

Būtinausi yra tie kreipties elementai, kurie remiasi pagrindiniais kiekvieno entiteto atributais ir santykiais bibliografiniame arba autoritetiniame įraše. Tokie elementai yra:

- kūrėjo vardas arba pirmojo įvardyto kūrėjo vardas, kai išvardyti keli kūrėjai,
- apraiškos pagrindinė ar dirbtinė antraštė,
- publikavimo ar laidos metai,
- unifikuota kūrinio/išraiškos antraštė,
- dalykiniai pradmenys, dalykiniai terminai,
- klasifikaciniai indeksai,
- aprašomo entiteto standartiniai numeriai, identifikatoriai ir registracinės antraštės.

Būtinausi autoritetinių įrašų kreipties elementai yra šie:

- entiteto aprobuotas vardas ar antraštė,
- entiteto vardo ar antraštės formų variantai.

Papildomi kreipties elementai imami iš kitų bibliografinio arba autoritetinio įrašų dalių ir gali būti vartojami kaip pasirenkamieji kreipties elementai arba priemonės filtruoti arba apriboti paieškos rezultatus, jei randamas didelis įrašų skaičius. Pavyzdžiui, papildomi bibliografinio įrašo atributai, kurie „gali būti, bet nėra ribojami“ yra kitų kūrėjų vardai, pateikti po pirmojo vardo, atlikėjų vardai, taip pat asmenų, giminių ar kolektyvų, atlikusių ne kūrėjo funkciją, vardai, gretutinės antraštės, bibliografinio įrašo identifikatoriai, kalba ir fizinė laikmena. Atributai, vartojami autoritetiniame įrašė, gali būti susijusių entitetų vardai ar antraštės ir autoritetinio įrašo identifikatoriai. Problema kyla dėl „susijusio entiteto“, nes ši sąvoka yra entiteto-santykio modelio dalis, o ne atributas.

Teiginys apie atributus, kurie „gali būti, bet nėra ribojami“, vėlgi reiškia katalogo funkcijos „neužbaigtumą“, taip pat naują kreipties elemento funkciją, t. y. paieškos rezultatų „ribojimą“, funkciją, kuri anksčiau tekste nebuvo apibrėžta.

Iškyla klausimas, ar atitinka entitetų, atributų ir santykių apibrėžimai 2 skyriuje katalogo funkcijų apibrėžimus 3 skyriuje, kuriuose remiamasi entitetų ir santykių apibrėžimais, ir būtiniausių bei papildomų kreipties elementų, kurie sudaro galimybę surasti arba apriboti paieškos rezultatus, remiantis atributais ir santykiais tarp entitetų, sąrašo 7.1.2 ir 7.1.3 poskyriuose. Taigi katalogo išdėstymo funkcija, apibrėžta 3.1.2 poskyryje, apibūdina grupę išteklių, kurie turėtų būti susieti „kitais kriterijais“, kurie iš tikrųjų yra entitetų atributai, visada įvardijami 7 skyriuje kaip būtiniausi (pvz., publikavimo data) arba papildomi bibliografinio įrašo kreipties elementai (pvz., kalba, publikavimo šalis). Tokio atributų suskirstymo priežastis nėra aiški. Be to, jei kitų kūrėjų vardai, einantys po pirmojo vardo, ir atlikėjų vardai, arba FRBR antrosios grupės entitetai, įvardijami kaip papildomi kreipties elementai, principai papildo entiteto sąvoką dar viena funkcija, t. y. santykiu, kuris gali būti sukurtas tarp šių entitetų ir kūrinio, išraiškos, apraiškos ir vieneto, t. y. FRBR pirmosios grupės entitetų.

Tokia būtiniausių ir papildomų kreipties elementų traktuotė primena kortelinio katalogo pagrindinio ir papildomojo įrašo pradmenų sąvokas, prie kurių pridedamos galimybės ieškoti ir išrinkti iš nuotolinio katalogo.

Konceptualaus modelio, kuriuo remiantis sudaromas katalogo funkcijos (atsižvelgiant į pateiktus pastebėjimus), ir paieškos bei jos rezultatų funkcijų pateikimo per kreip-

ties elementus suderinamumas akivaizdžiai nėra išnagrinėtas iki galo. Kreipties elementai yra apibrėžti kaip entitetai FRAD konceptualiame modelyje kartu su atitinkamais atributais ir santykiais, pvz., santykis tarp gretutinių kalbų ir rašmenų, pateiktų kaip siejančios priemonės tam, kad būtų galima manyti, jog šis santykio tipas yra neatsiejama katalogo orientavimo funkcijos dalis. Negalima sakyti, kad paieškos ir jos rezultatų funkcijos tiksliai atitinka orientavimo funkciją, kad šią funkciją būtų galima priskirti prie trečiosios funkcijos įgyvendinimo lygmeniu. Dėl šios priežasties kontroliuojamų kreipties elementų susiejimo funkcija taip pat galėtų būti paaiškinama tuo pačiu lygmeniu. Žinoma, tik po to, jei būtų nuspręsta tai aptarti 7 skyriuje.

Priedai

Siekiniai, kuriais vadovaujantis sudaromas katalogavimo taisyklės, paimti iš darbų E. Svenonius, kuri apibūdina jas pagal bibliografijos teorijos literatūrą, o ypač Ranganathan ir Leibniz³⁸. Pirmasis arba „svarbiausias“ iš šių siekinių yra katalogo patogumas vartotojui, t. y. teigiama, kai „priimami sprendimai rengiant aprašus ir kontroliuojamas vardų formas prieigai, reikia galvoti apie vartotoją“. Kiti siekiniai yra įprastas vartojimas, pateikimas, tikslumas, išsamumas ir būtinumas, svarba, ekonomija, standartizavimas ir integravimas, tuo pačiu katalogavimo taisyklės turi būti pagrįstos ir nepasirenkamos savo nuožiūra.

Reikėtų atkreipti dėmesį į Paryžiaus principuose vartotą terminą „autorius“. Frankfurto principų „Glosarijuje“³⁹ atsakomybė skirstoma į atsakomybę už intelektinį arba meninį *tekstinio* kūrinio turinį – „autorius“ ir intelektinį arba meninį kūrinio turinį – „kūrėjas“, tuo tarpu „veiksny“ („agent“) yra „asmuo [...] ar grupė [...], ar automatas [...], atliekantis tam tikrą funkciją išteklių gyvavimo laikotarpiu“. Remiantis šiuo apibrėžimu, „veiksny“ siejamas tik su apraiška ir vienetu (pagal bibliografinio išteklių apibrėžimą), tačiau autoritetinio įrašo apibrėžime galima įžvelgti, kad „veiksny“ yra hierarchiškai aukštesnis apibūdinimas nei prieš tai įvardyti kiti du. O tiksliau, autoritetinis įrašas apibrėžiamas kaip toks įrašas, kurio organizuojantysis elementas yra aprobuotas pradmuo entitetui, kuris yra „veiksny, kūriny/išraiška ar dalykas“⁴⁰.

Kalbant apie autorystės sąvoką, principuose antrojeje katalogo funkcijoje pateikiamas terminas „veiksny“, t. y. „identifikuoti bibliografinį išteklių ar veiksnį“, tuo tarpu

³⁸ „Žodis „principas“ literatūroje apie bibliografinį aprašą vartojamas bibliografinės sistemos tikslams, pagrindiniams bibliografinių taisyklių sprendimams ir bibliografinės kalbos kūrimo direktyvoms nusakyti. Tai naujausia reikšmė, vartojama šiame tekste ...“. Svenonius, E. Op. cit., p. 67.

³⁹ Glossary. // IFLA Cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code : report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003, pp. 29-32. Žr. taip pat: Glossary for IME ICC, 2 April 2004 (updated following recommendations of the IME ICC2, Buenos Aires meeting August 2004) revised 20 Sept. 2005 [cited: 2006-05-02]. <http://www.loc.gov/loc/ifla/imeicc/source/glossary-sep05.pdf>.

⁴⁰ Ibid., p. 29.

3.1 poskyryje aprašomoje pirmojoje funkcijoje „išskirti“ FRBR antrosios grupės entitetai apibūdinami pagal šio konceptualaus modelio terminologiją. Terminas „autorius“ visai nevartojamas tekste, tuo tarpu „kūrėjas“ vartojamas visais kitais atvejais, o ypač 5.1.1 poskyryje „Kreipties elementų pasirinkimas“: „kontroliuojamos kūrinių kūrėjų vardų formos“, 7.1.2 poskyryje „Būtiniausi kreipties elementai“: „kūrėjo vardas arba pirmojo įvardyto kūrėjo vardas, kai išvardyti keli kūrėjai“ ir 7.1.3 poskyryje „Papildomi kreipties elementai“: „kitų kūrėjų vardai, pateikti po pirmojo kūrėjo vardo“. Tačiau paskutiniame minėtame poskyryje „veiksny“ taip pat minimi, nors ir netiesiogiai: „atlikėjų vardai, taip pat asmenų, giminių ir kolektyvų, atlikusių ne kūrėjų funkciją, vardai“. Taip pat būtina pastebėti, kad toks autorystės apibrėžimas prieštarauja 2.1 poskyryje pateikiamai informacijai, kuri teigia, kad norint parengti bibliografinius įrašus „reikia atsižvelgti į entitetus, susijusius su intelektualinės ir meninės kūrybos produktais“, kaip kūrinius, išraiška, apraiška ir vienetas.

Terminų, susijusių su autorystės sąvoka, analizė rodo, kad reikia peržiūrėti ne tik principų terminologiją, bet ir pačią koncepciją, ypač susijusią su aiškiu santykiu tarp pirmosios ir antrosios grupės entitetų pateikimu, kaip yra padaryta FRBR ir FRAD modeliuose.

Išvados

Peržiūrėti Paryžiaus principus ir Visuotinės bibliografinės apskaitos koncepciją yra būtina atsižvelgiant į aplinkybes, kuriomis šiuo metu dirba bibliotekos, taip pat į būtinybę tobulinti katalogavimo teoriją. Todėl net nekyla abejonių, jog reikia sukurti naujus katalogavimo principus.

Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo analizė rodo, kad principų tekstą būtina peržiūrėti keletu aspektų. Pateikiami tokie pasiūlymai:

- įtraukti archyvų ir muziejų bendruomenės į diskusiją apie katalogavimo principus, nes tai neabejotinai paskatins juos apibrėžti abstrakcijos lygmeniu ir išskirti

tipiškas bibliotekų problemas, taip pat įgyvendinant kylančias problemas, pvz., principų išdėstymo įvade minima nuotolinio katalogo terpe;

- išsiaiškinti principų tikslą: ar jie taikomi nacionalinėms katalogavimo taisyklėms ir jų peržiūrėjimui, ar jie skirti tarptautinių katalogavimo taisyklių tobulinimui;

- apibrėžti bibliografinio ir autoritetinio įrašų funkcijas bei turinį ir išsiaiškinti jų santykius, ypač termino „įrašas“ (įgyvendinimo lygmuo) sąryšį su FRBR/FRAD modeliais (abstrakcijos lygmuo);

- iš naujo išnagrinėti „patogumo vartotojui“ sąvoką, t. y. svarbiausius principus, kuriais vadovaujantis kuriamos katalogavimo taisyklės, siejant tai su:

- katalogo vartotojais, kuriuos būtina apibrėžti pagal FRBR/FRAD modelius,

- vietinių ir nuotolinių katalogų „neužbaigtumo“ funkcija;

- išsiaiškinti, kas yra „bibliografiškai svarbūs“ santykiai pagal FRBR/FRAD modelius, ir apibrėžti sąvoką „santykis“ kaip penktąją katalogo funkciją, t. y. orientavimo funkciją;

- suderinti principų terminus su vienu iš FRBR/FRAD informacinių modelių, ypač 3 skyriuje „Katalogo funkcijos“, kuriame būtina išnagrinėti terminą „bibliografinis išteklius“ ir paaiškinti terminų „bibliografinis ir autoritetinis įrašas“ vartojimą ketvirtojoje katalogo funkcijoje;

- peržiūrėti apibūdinimą „kreipties elementas, ribojantis paieškos rezultatus“, vartotą principuose, ir apskritai 7.1.1 poskyrio „Paieškos priemonės“ svarbą;

- sugretinti katalogo funkcijas ir kreipties elementų sąrašą, tai yra išanalizuoti sąsają tarp katalogo funkcijų – rasti/išskirti, identifikuoti, atrinkti, įsigyti ir orientuoti – su konceptualaus modelio elementų – entiteto, atributo ir santykio – funkcija, taip pat su įgyvendinimo lygmeniu – paieška ir paieškos rezultatais;

- nuolat persvarstyti „autorystės“ sąvoką, pateiktą FRBR ir FRAD modeliuose.

Iš anglų kalbos vertė S. Racevičiūtė

LITERATŪRA

- Anderson, Dorothy. *Universal bibliographic control : a long term policy, a plan for action*. Pullach, München : Saur, 1974.
- Bianchini, Carlo; Pino Buizza; Mauro Guerrini. *Verso nuovi principi di catalogazione : riflessioni sull'IME ICC Francoforte*. // Guerrini, Mauro con Carlo Bianchini [et al.]. *Verso nuovi principi e nuovi codici di catalogazione / a cura di Carlo Bianchini con la collaborazione di Rossano De Laurentiis*. Milano : Edizioni Sylvestre Bonnard, 2005. Pp. 35-65.
- The First FRBR - CIDOC CRM Harmonization Meeting Held with Representatives of the CIDOC CRM SIG and the IFLA FRBR Review Group in Paris, November 12-14 2004 [cited: 2006-05-02]. Available at: http://cidoc.ics.forth.gr/special_interest_meetings.html.
- Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München : Saur, 1998. Also available at: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf> [cited: 2006-05-02].
- Functional requirements and numbering of authority records : a conceptual model : draft 2003-11-30 / IFLA UBCIM Working Group on Functional requirements and numbering of authority records (FRANAR).
- Functional requirements for authority records : a conceptual model : draft 2005-06-15 / IFLA UBCIM Working Group on Functional requirements and numbering of authority records (FRANAR) [cited: 2006-05-02]. Available at: <http://www.ifla.org/VII/d4/FRANAR-Conceptual-M-Draft-e.pdf>.
- Glossary for IME ICC, 2 April 2004 (updated following recommendations of the IME ICC2, Buenos Aires meeting August 2004) revised 20 Sept. 2005 [cited: 2006-05-02]. Available at: <http://www.loc.gov/loc/ifla/imeicc/source/glossary-sep05.pdf>.
- Guidelines for authority records and references. 2nd edition revised by the IFLA Working Group on GARE Revision. München : Saur, 2001.
- Horvat, Aleksandra. *Knjižnični katalog i autorstvo*. Rijeka : Benja, 1995.
- IFLA Cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code : report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003 / edited by Barbara B. Tillett, Renate Gömpel and Susanne Oehlschläger. München : Saur, 2004.
- IFLA Cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code, 2 : report from the 2nd IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Buenos Aires, Argentina, 2004 / edited by Barbara B. Tillett and Ana Lupe Cristan. München : Saur, 2005.
- International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9th-18th October, 1961: report / edited by A. H. Chaplin and Dorothy Anderson. London : Clive Bingley, 1963.
- International Meeting of Cataloguing Experts, Copenhagen, 1969: report. // IFLA Annual 1969. Also: Report of the International Meeting of Cataloguing Experts, Copenhagen, 1969. // Libri 20, 1(1970), 105-132.
- Izjava o međunarodnim kataložnim načelima : nacrt prihvaćen na Prvom IFLA-inom sastanku stručnjaka povodom izrade međunarodnog kataložnog pravilnika, Frankfurt, Njemačka, 2003. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 3-4(2004), 255-266. Also available at: http://www.ddb.de/news/pdf/statement_croatian.pdf [cited 2006-05-02].
- Načela prihvaćena na Međunarodnoj konferenciji o načelima katalogizacije, Pariz, listopad 1961. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 8, 1-4(1961), 171-179.
- Report on the FRBR/CRM Harmonization Group's activity (19/12/2003) [cited: 2006-05-02]. Available at: http://cidoc.ics.forth.gr/docs/Joint_Meeting_CRM_FRBR_No1_Report.pdf.
- Statement of international cataloguing principles : draft approved by the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany 2003. // IFLA Cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code : report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003 / edited by Barbara B. Tillett, Renate Gömpel and Susanne Oehlschläger. München : Saur, 2004. Pp. 20-32. Also available at: http://www.ddb.de/standardisierung/pdf/statement_draft.pdf [cited: 2006-05-02].
- Statement of international cataloguing principles : draft of January 2005. // IFLA cataloguing principles : steps towards an international cataloguing code, 2 : report from the 2nd IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Buenos Aires, Argentina, 2004 / edited by Barbara B. Tillett and Ana Lupe Cristán. München : Saur, 2005. Pp. 26-32. Also available at: http://www.loc.gov/loc/ifla/imeicc/source/statement-draft_jan05.pdf [cited: 2006-05-02].
- Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October, 1961. Annotated

edition with commentary and examples by Eva Verona, assisted by F. G. Kaltwasser, P. R. Lewis, R. Pierrot. London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971.

Svenonius, Elaine. *Intelektualne osnove organizacije informacija* / [prevela Mirna Willer]. Lokve : Benja, 2005.

Svenonius, Elaine. *The intellectual foundation of information organization*. Cambridge, Mass. ; London : The MIT Press, cop. 2000.

Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska grupa za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

Verona, Eva. *Abecedni katalog u teoriji i praksi*. 2. prerađeno izd. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1971.

Verona, Eva. *Literary unit versus bibliographical unit*. // Verona, Eva. *O katalogu : izbor iz radova* = Selected writings on the catalogue / izabrala i uredila = edited by Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. Pp. 182-206.

Verona, Eva. *Međunarodna načela katalogizacije*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 8, 1-4(1961), 155-170.

Web site of the 2nd IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 17-18 August 2004, Buenos Aires, Argentina, as well as reports and documents of the meetings, available at: <http://www.loc.gov/loc/ifla/imeicc/imeicc2/papers.html>, and at: http://www.ddb.de/standardisierung/afs/imeicc_papers.htm [cited: 2006-05-02].

Willer, Mirna. *Rad na međunarodnoj dostupnosti zapisa preglednih kataložnih jedinica : 1995.-1998*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 42, 1-4 (1999), 43-70.

Willer, Mirna. *Uvjeti za funkcionalnost i obročavanje preglednih zapisa : konceptualni model – radni nacrt*. // 7. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredila Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Pp. 121-140.